

Johdanto: Valvottu ja kuritettu työläinen

Tämän kirjan artikkeleita on kirjoitettu koronakevään poikkeusoloissa, joita ovat sävyttäneet uudet kurin ja valvonnan muodot. Koronaviruksen levitessä moni työntekijä on joutunut tilanteeseen, jossa työpaikalle meno on merkinnyt yhtä aikaa suuren tunutta tartuntariskiä ja tiukentunutta kuria. Kriittisten alojen työntekijöiltä on odotettu työpanosta, vaikka työnantaja ei ole aina pystynyt takaamaan riittävää suojavarustusta ja työturvallisuuden toteutumista. Suomessa on myös ensi kertaa sitten sota-vuosien asetettu työvelvoite, jonka kohteena ovat olleet terveydenhuollon ammattilaiset.

Samaan aikaan etätyöläisten työsuoritteisiin on kohdistunut epäluuloja ja niiden valvomiseen on kehitetty uusia välineitä. Etätyössä olevien tavanomaisesta poikkeavaa liikkumista on arvioitu teleoperaattorin jakamien paikannustietojen avulla ja puitu laajasti mediassa. Kevään edetessä sekä eduskunnassa että työnantajapuolella on vaadittu nopeampaa lähityöhön palaamista. Toisaalta moni työnantaja on havainnut, ettei etätyön lisääntyminen ole yksiselitteisesti johtanut työtehon heikkenemiseen. Tulevan tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, onko koronakriisillä pysyviä vaikutuksia työn tekemisen ja kontrollin käytäntöihin.

Suomalaisessa työntekijöiden valvonnan ja kontrollin historiassa koronakriisi on yksi monista käytäntöjä ja asenteita muovanneista yhteiskunnallisista murroksista. Vertailukohteita voi etsiä suurista taloudellisista ja poliittisista kriiseistä, kuten sota-vuosista ja 1930-luvun tai 1990-luvun lamasta. Näinä aikoina työväestön taloudellinen ja poliittinen liikkumavara on kaventu-

nut, kurinpidollisia käytäntöjä on vahvistettu ja uusia kontrollin muotoja otettu käyttöön.¹

Kurin käytännöissä on kuitenkin tapahtunut muutoksia muulloinkin kuin kriisiaikoina, ja työväestö on ollut valvonnan kohteena lukuisissa eri rooleissa. Työväestöä on kontrolloitu paitsi työvoimana, myös poliittisen toiminnan subjektina, kuluttajana, paikallisyhteisön jäsenenä ja sosiaalipoliittisten järjestelmien huollon kohteena.² Valvontaa ja rankaisua ovat harjoittaneet valtiovalta, työnantajat ja erilaiset kansalaisyhteiskunnan ryhmittymät – myös työtekijät ja työväenliike itse.

Tämä teos on kokoelma artikkeleita, jotka käsittelevät työväestön valvontaa, ohjailua ja kontrollia yhteiskuntaelämän eri osa-alueilla. Teoksen yhtenä tavoitteena on tuoda ilmi erilaisia kurin ja valvonnan ympäristöjä, toisaalta tapoja, joilla työväestöä koskettava valta ja kontrolli operoivat. Näiden ohella on haluttu tehdä näkyväksi hallittujen ja kontrollin kohteena olevien yksilöiden kokemuksia. Toinen keskeinen tavoite on nostaa esille eroja ja yhtäläisyyksiä palkkatyöläisyyteen tai poliittiseen toimintaan liittyvän kontrollin muodoissa Venäjän vallan ajalta 2000-luvulle. Teos pyrkii siten antamaan eväitä jatkopohdintoille työväestöä eri tavoin koskettavan kurin ja valvonnan laadullisesta muuttumisesta pitkällä aikavälillä.

Kontrollin teemat ovat tärkeä osa työväestöä, työväenluokkaa ja työväenliikettä käsittelevää historiankirjoitusta ja perinteen-tutkimusta, mutta ne ovat tutkimuksen ydintä myös monissa muissa tutkimustraditioissa. Monitieteiselle, erilaisia aineistoja ja aikakausia ristivalottavalle tutkimukselle kontrollin käytännöistä työelämässä, poliittisessa toiminnassa tai identiteettien tuottamisessa on edelleen tilaa ja tarvetta. Mahdollisuuksia tähän tarjoaa esimerkiksi eurooppalaista tiede- ja teknologiayhteistyötä rahoit-tavan COST-organisaation verkostohanke Worlds of related coercions in work (2019–2023).³ Hankkeen ideana on tarkastella pakottamisen mekanismeja erilaisissa työsuhteissa vertailevasti ja pitkällä aikajänteellä kääntämällä katse niin orja-, vanki- ja pakkotyöhön kuin kotitaloustyöhön, moderniin palkkatyöhön ja prekaareihin työsuhteisiin.⁴ Tarkastelukohteina ovat muun

muassa työsuhteisiin liittyvän pakottamisen kieli, intersektionaalisuus, alueet ja tilat sekä työnantajien keinot säädellä työntekijöiden liikkumista ja liikkumattomuutta.

Työväestö poliittisen valvonnan kohteena

Työväenliikkeen historian keskeisiä juonteita on työväestön poliittiseen käyttäytymiseen kohdistunut valvonta, jota käsitellään myös useissa tämän kirjan artikkeleissa. Suomessa työväenliike virisi keisariajan valtiollisen valvonnan oloissa ja joutui nopeasti viranomaisten silmälläpidon kohteeksi, olkoonkin että työväenjärjestöt saattoivat toimia merkittävästi vapaammin kuin samaan aikaan Venäjällä.⁵ Itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeisessä valkoisessa Suomessa Etsivä keskuspoliisi valvoi työväen järjestötoimintaa tarmokkaasti paikallisviranomaisten ja suojeluskuntien tukemina. 1930-luvulla kommunistilait mahdollistivat entistä tehokkaamman puuttumisen kansalaisvapauksiin, ja toisen maailmansodan aikana epäilyt maanpetokellisesta toiminnasta veivät vasemmistolaisia turvasäilöön.

Poliittisesti aktiivisen työväestön valvonta ja rankaiseminen perustuivat paitsi viranomaisten keskinäiseen yhteistyöhön, myös tiedustelijoiden soluttamiseen valvonnan kohteena oleviin yhteisöihin tai avustajien rekrytointiin työläisten riveistä. Suomessa valtiollinen poliisi turvautui ilmiantoihin työväen poliittisen toiminnan valvonnassa jo keisariaikana ja otti oppia ilmiantajien tai tiedottajien värväämisestä Venäjän salaiselta poliisilta ohranalta.⁶ Nämä opit vaikuttivat valtiolliseen valvontaan myös itsenäistymisen jälkeen. Kehitys oli samansuuntaista kuin monissa muissa maissa, missä viranomaisten pyrkimykset “sisäisten vihollisten” torjumiseen lisääntyivät ensimmäisen maailmansodan aikana ja jälkeen. Ilmiantajien ja tiedottajien hyödyntäminen sisäisessä valvonnassa ei suinkaan rajautunut diktatuureihin, vaan samoja menetelmiä otettiin valtiollisen poliisin käyttöön niin Pohjois-Amerikassa, Länsi-Euroopassa kuin Ruotsissakin.⁷ Suomessa vasemmistolaisiksi epäiltyjä koskevia ilmiantoja virtasi viran-

omaisille tuhansittain sisällissodan ja jatkosodan loppumisen välisenä aikana, ja tämä valvontavallan muoto ansaitsisi lisää tutkimusta.

Suomalaisen työväestön poliittisen toimijuuden historiassa maailmansotien välinen aika ja sotavuodet aina jatkosodan loppuun asti edustavat valvonnan, kurin ja kontrollin äärimmäisintä ajanjaksoa. Pakkokeinojen käyttö, osin myös väkivalta ja sen uhka, olivat keskeinen osa sisällissodan voittajien harjoittamaa kurivaltaa. Tätä pakkovallan ja tehostetun valvonnan ajanjaksoa voidaan selittää historioitsija Miika Siiroseen nojaten voittajien hegemonian käsitteellä.⁸

Siiron mukaan sisällissodan voittaneiden valkoisten hegemoniaa tuki lehdistön, seurojen, yhdistysten ja muiden kulttuuristen toimijoiden laaja verkosto, joka edusti ideologisen suostuttelun yhteiskuntaa. Tämän ohella merkittävään rooliin nousivat yhteiskunnan pakkovaltaa käyttävät koneistot, kuten suojeluskunnat. Vallitsevissa oloissa suojeluskunnista tuli sotilaallisuutta ja voimakasta kuria korostava valkoista hegemoniaa turvaava instituutio. Suojeluskunta-asetuksen seurauksena suojeluskunnat saivat virallisen aseman osana valtion aseellista puolustusjärjestelmää. Samaan aikaan ne olivat myös osa kansalaisyhteiskunnan rakennetta.⁹ Siiron tutkimukset osoittavat, että ideologinen valta ja pitkälti suojeluskuntaan nojannut pakkovalta muodostivat kokonaisuuden, jolla voittajat ylläpitivät sodan lopputulosta ja konstruktiota valkoisesta Suomesta. Siironen tulkitsee valkoisen yhteisöllisyyden kuitenkin murentuneen vuoden 1933 jälkeen.¹⁰

Ulkoparlamentaarisen painostuksen ja vasemmistoon kohdistuneen väkivallan yhtenä tekijänä oli ”hauras valtio”. Tätä sosiologian ja kehitysmaatutkimuksen piiriin vakiintunutta käsitettä on soveltanut Suomen olojen tarkasteluun historioitsija Aappo Kähönen. Hänen mukaansa valtion hauraus merkitsi oikeusvaltioperiaatteen rakoilemista ja antoi valtiojohtoon pyrkinneille eliiteille mahdollisuuden ohittaa lailliset menettelytavat poliittisia etuja ajaessaan. Lapuan liike ilmeni tuoreelle kansallisvaltiolle ”testinä oikealta”. 1930-luvun alun Suomessa parlamentaarinen järjestelmä ja yhteiskunnallisen turvallisuuden perusta horjuivat

Valtiollisen poliisin tarkkailija seuraamassa vappujuhlia Porin Tiilimäessä vuonna 1930. Kuvaaja tuntematon. Kuva Kansan Arkisto.

mutta eivät sortuneet, toisin kuin suurimmassa osassa Keski- ja Itä-Euroopan uusia valtioita. Yhtenä syynä tähän oli valkoisen yhteisöllisyyden jakautuminen erilaisiin tulkintoihin vapaussodan perinnöstä.¹¹

Oikeistoradikaalien näkemyksissä sisällissodan jälkeinen Suomi ei ollut riittävän valkoinen ja projekti tuli viedä loppuun. Muut porvarilliset ryhmittymät keskittyivät etupäässä sodan lop-

putuloksen ylläpitämiseen. Näillä näkemyseroilla oli merkittäviä vaikutuksia käytännön politiikkaan. Suhtautuminen väkivaltaan jakoi valkoisen ideologian omaksuneita poliittisia ryhmittymiä. Sulkemalla ulos väkivaltaan kielteisesti suhtautuneet poliittiset tahot Lapuan liike tuli vahvistaneeksi keskustaporvarien ja SDP:n yhteistyötä. Tämä johti oikeistoradikaalien poliittisen vaikutusvallan pienenemiseen 1930-luvulla.¹²

Vaikka hauras valtio kesti oikeistoradikalismien piiristä tuleen “testin”, lamaantui työväestön järjestötoiminta pitkäksi aikaa. Samalla poliittinen valvonta kohdentui uusiin ympäristöihin, kun suuri joukko työväenliikettä edustavia yhdistyksiä ja etujärjestöjä tuli lakkautetuiksi. Kaiken kaikkiaan työväestön demokraattiset osallistumisoikeudet olivat virallisella ja epävirallisella pakolla rajoitettuja koko maailmansotien välisen ajan.¹³

Kellokortista itsekontrolliin

Michel Foucault on klassinen kurin teoreetikko, jonka anti työväentutkimukselle on näkynyt erilaisissa työläissubjektin hallinnointia tarkastelevissa tapaustutkimuksissa. Tällaisia ovat muun muassa foucault’laista kurin konseptia soveltavat tutkimukset taylorismista.¹⁴ Kuri näyttäytyy niissä vallan tekniikkana, jolla liikkeenjohto kontrolloi, valvoo ja monitoroi työvoimaa. Työnjohdon palkkaaminen syrjäytti tuotannon organisoinnissa 1800-luvun lopulla alihankintasuhteisiin nojanneen järjestelmän, jossa ammattialojen mestarit vastasivat omista sektoreistaan. Liikkeenjohdon strategiaan integroitiin samalla työvoimaan kohdistettu tiedonkeruu ja luokittelu. Työprosessi alkoi näin nojata valvontajärjestelmiin.¹⁵

Valvonnan teknologioilla on oma historiansa, jota sitäkin voidaan tulkita Foucault’n ajatuksia soveltaen. Työajan valvonnan itseoikeutettu symboli on kellokortti, jonka historian katsotaan yleensä alkaneen amerikkalaisen jalokivikauppiaan Willard L. Bundy’n 1888 kehittämästä laitteesta. Yhteiskuntien sähköistyessä kellokortit levisivät nopeasti tehtailta liike-elämän eri aloille ja

pakottivat monet valkokaulustyöläisetkin modernin ajanhallintaan.¹⁶ Kellokortti on edelleen käytössä monilla aloilla, ja työaika lasketaan läsnäolon mukaan.

1980-luvun lopulla Shoshana Zuboff lanseerasi käsitteen *informaatio-panopticon*, jolla hän viittasi henkilökohtaisessa työkäytössä olevan tietokoneen kapasiteettiin mitata työntekijän työsuoritusta.¹⁷ Käsite on entistä ajankohtaisempi tietoverkkojen yhteiskunnassa, jossa on tarjolla etätöön seurantaan kehitettyjä ohjelmistoja ja alustatyöläisten, kuten ruokalähettiläiden, tehokkuutta mittaavia puhelinsovelluksia. Digitaalisten välineiden ansiosta työnantajat voivat urkkia, millaisilla verkkosivuilla työntekijät käyvät työajalla tai jopa mitä näppäimiä he painavat. Valvonta kohdistuu työsähköpostiin ja sosiaalisen median käyttöön työajalla. Työntekijän kontrolloimiseksi ei tarvita leimauslaitetta tai valvontakoppia – pelkkä tietoisuus valvonnan alla olemisesta tuottaa itsekontrollia, joka kytkeytyy ahkeran työntekijän imagon rakentamiseen.

Historioitsija Ron Sakolskyn mukaan työpaikkojen panopticon-järjestelmässä kurivalta on yhtä aikaa näkyvää ja toteen näyttämätöntä, kun työnantaja voi tarkkailla työntekijöitään tulematta itse nähdyksi. Työpaikkojen kurinpidollisissa instituutioissa tällainen liikkeenjohdon vallankäyttö näyttäytyy depersonifioituna ja automatisoituna, kun taas vallan kohteena oleva työntekijä yksilöityy. Tämän seurauksena myös työntekijöiden vastarinta voidaan tyypistää yksilölliseksi kysymykseksi kollektiivisen toiminnan sijaan.¹⁸ Työntekijän näkökulmasta yksilöivä valvonta voi puolestaan olla erittäin kuormittavaa. Psykologisessa tutkimuksessa 2000-luvun työelämästä on havaittu, että jos valvonta kohdistuu työntekijöihin ryhmänä ennemmin kuin yksilöihin, se koetaan vähemmän stressaavaksi. Valvonnan kohteeksi joutumisen kokemusta voi kuitenkin muuttaa vähemmän ahdistavaksi, jos työntekijöitä informoidaan siitä, miten heitä valvotaan ja miten valvontaan voi reagoida esimerkiksi palautetta antamalla.¹⁹

Foucault'lainen ja marxilainen tutkimustraditio lähestyvät kurin ja valvonnan kohteena olevaa työläistä eri suunnista. Foucault'n valtakäsitys nojaa ajatukseen tuottavasta vallasta;

marxilaisessa katsannossa kuri on hallitsevaa luokkaa edustavien yksilöiden ominaisuus. Myös työväenhistoriassa kurivallan käytäjinä tarkastellaan monesti viranomaisia, työnantajaa, poliittisia ryhmittymiä tai valtiollisia organisaatioita. Foucault'n kytkös työväenhistorian tutkimustraditioon ei näin ollen ole ilmeinen.

Foucault'n käsitteistöä soveltamalla voidaan kuitenkin löytää uusia hedelmällisiä näkökulmia siihen, miten työväenluokkaa on historiallisesti tuotettu ja miten nämä määrittelykamppailut ovat sisältäneet kurin ja vallan elementtejä.²⁰ Foucault'n valtakäsityksen keskeinen ulottuvuus – hallinnan keinot sisäistänyt ja itseään kontrolloiva subjekti – on noussut esille etenkin työväestöä ja luokkaa tarkastelevassa kulttuurintutkimuksessa ja sosiologiassa.²¹ Kuten Kaisa-Riitta Aho osoittaa, tietynlaiset työntekijyyden tai ammattilaisuuden kuvaukset sisältävät vaikeasti havaittavia alistuksen ja kontrollin muotoja. Ne ilmentävät ja tuottavat subjektiviteetteja, jotka ohjaavat yksilöä toimimaan ammattiasemaansa ja sukupuoltaan koskevien odotusten mukaisesti.²² Etenkin kurin mekanismien sisäistämisestä olisi kiinnostava nähdä lisätutkimusta myös historiallisilla aineistoilla.

Omapäisyys valvonnan ja sanktioiden kiertämisenä

Valvontaa ja kuria voidaan lähestyä myös kääntämällä katse työntekijöiden hangoitteluun kontrollia vastaan. Tutkimuksen näkökulma työväen vaikutusmahdollisuuksiin oli pitkään organisaatiokeskeinen. Työntekijöiden toimintaa ja reagointia työelämän ristiriitoihin tutkittiin pääasiassa kollektiivisena liikkeenä. Kansainvälisten vaikutteiden (oral history, history from below) mukaisesti työväentutkimuksen näkökulma siirtyi 1980-luvulla työväen organisaatioista lähemmäs ihmisiä ja heidän arkikokemuksiaan. Näkökulman muutos toi työelämän suhteet ja työntekijöiden päivittäisen toiminnan työpaikalla ja vapaa-ajalla sosiaalishistoriallisen tutkimuksen keskiöön.

Arjen historiaan erikoistunut Alf Lüdtke laajensi perinteistä politiikan käsitettä²³ arkipäivän toimintaan, joka oli aiemmin

tulkittu yksityisyyden piiriin kuuluvaksi. Lüdtke oli kiinnostunut työntekijöiden erilaisista strategioista kiertää työnantajan määrittelemää teollista järjestystä, ja hän antoi Eigensinn-käsitteellään uuden kehysten aiemmin irrationaaliseksi tulkittulle työntekijöiden käyttäytymiselle. Yleisen tulkinnan mukaan työntekijät ja työnantajat on nähty toistensa vastapoolleina, jolloin työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat alistumiseen ja vastarintaan. Lüdtken mukaan tämä vastakkainasettelu peittää työntekijöiden aktiivisen toiminnan kiertää tai luoda uusia merkityksiä työelämän valtasuhteille. Käsitteellä Eigensinn, joka suomeksi kääntyy yleensä omapäisyydeksi, Lüdtke ei viitannut työntekijöiden vastarintaan vaan pikemminkin hän pyrki ylittämään mustavalkoisen joko–tai-dikotomian omapäisyyden työelämsuhteiden analyysissään. Työntekijät ilmaisevat omapäisyyttä luvattomilla tauoilla, vitsailulla, työntekijöiden keskinäisillä fyysisillä kontakteilla ja jopa työtovereiden työkalujen varastamisella. Auktoriteetin vastustamisen sijaan omapäisyydessä on kyse ennemminkin tilan ja ajan valtaamisesta itselle.²⁴

Tehdassalien ja työpaikkojen lisäksi Eigensinn-käsitteellä on mahdollista kuvata myös muita kurin ja valvonnan ympäristöjä, joissa sosiaalista järjestystä kyseenalaistetaan arjen toiminnoissa.²⁵ Omapäisyys (Eigensinn) on paitsi kuriin kytkeytyvä kokemushistoriallinen käsite, myös sosiaalisten, poliittisten ja taloudellisten järjestelmien muutosten analyysissa huomioitava tekijä. Nonkonformismi ja vakiintuneiden sääntöjen omaehtoinen venyttäminen voivat myötävaikuttaa sellaisten kulttuuristen käytäntöjen syntymiseen, jotka muuttavat aiempia valta-asetelmiä ilman pitkäkestoisia yhteiskunnallisia liikkeitä.²⁶

Spontaani tottelemattomuus yhdistetään usein alistavien valtarakenteiden horjumiseen, mutta myös autoritaarinen liike voi manipuloida omapäisyydeksi tunnistetun käyttäytymismallin osaksi valtapyrkimyksiään. Kuten Andrew Bergersonin tutkimus 1930-luvun saksalaiskaupungin naapurustoista osoittaa, vakiintuneista käytännöistä poikenneista tavoista tervehtiä, kävellä, pukeutua ja sisustaa kotia tuli osa akkulturaatiota, jolla yksilöt sosiaalistuivat natsijärjestelmään. Nämä omapäisyyttä ilmentä-

neet tavat ja käytännöt merkitsivät jaettua naapuruutta, mutta samalla ne sulki ulos yhteisyydestään tiettyjä ihmisryhmiä. Bergerson kiteyttää, ettei Eigensinn-tyyppinen sääntöjen vastustaminen saanut aikaan systemaattista ja voimakasta vastarintaliikettä natsivaltaa kohtaan, mutta siitä tuli väline järjestäytyneeseen kapinaan Weimarin tasavaltaa vastaan. Sääntöihin mukautumattomuus toi siis vallankumouksellisen muutoksen – mutta tämä muutos oli suuntautumiseltaan fasistinen ja rasistinen.²⁷

Edellä kuvatut esimerkit osoittavat, että omapäisyydeksi nimetty arjen niskurointi on työelämää, politiikkaa, vapaa-ajanviettoa ja asuinyhteisöjä tietyissä olosuhteissa halkova reaali maailman ilmiö, jonka pitkän aikavälin vaikutukset ovat ennalta arvaamattomia. Juuri tämä tekee niskuroinnista tutkimuksellisesti kiinnostavan ilmiön ja omapäisyydestä relevantin tutkimuskäsitteen työväestön ja yhteiskunnan suhteen tarkastelussa.

Tutkimuksia kurista, valvonnasta ja vastarinnasta

Tähän teokseen valitut artikkelit tuovat esille erilaisia kurin ja valvonnan sfäärejä, kuten työpaikan, paikallisyhteisön, viranomaisasioinnin ja poliittiset verkostot. Samalla artikkelit kuvaavat tapoja, joilla kuri ja kontrolli operoivat. Klassisen kurinpitovallan ohella tarkasteluun nousevat ohjailun, suostuttelun ja itsekontrollin mekanismit. Teoksen tapaustutkimukset lähestyvät kuria sekä työväestön valvontaan keskittyneiden instituutioiden ominaisuutena että normijärjestelminä, jotka ohjaavat yksilöiden käyttäytymistä.

Kirjan kolme ensimmäistä artikkelia keskittyvät työläisten poliittiseen valvontaan 1900-luvun alkupuolella. Marko Tikka syventyy “valkoisen Suomen” viranomaisten ja suojeluskuntien sisällissodan jälkeen harjoittamaan tiedonkeruuseen, jonka kohteena olivat valtiollisesti epäluotettaviksi epäillyt kansalaiset. Tikka osoittaa, että paikallisen tiedon keräämisessä suojeluskunnilla oli keskeinen rooli ja että monilla paikkakunnilla tiedonkeruu voimisti jakautumista voittajien ja häviäjien piireihin. Toi-

saalta kerätyt tiedot saattoivat myös rauhoittaa tilannetta paikallisesti, kun niiden perusteella pystyttiin erottamaan vasemmiston “ääriainekset” vähemmän vaarallisista henkilöistä.

Ulla Aatsinki kääntää artikkelissaan katseen Pohjois-Suomeen ja analysoi, miten työväestön yhteiskunnalliseen toimintaan kohdistettu ja vapaussodan arvoille rakentunut kulttuurinen, poliittinen ja sosiaalinen kontrolli toteutui siellä vuosien 1917 ja 1918 murroksesta 1930-luvulle. Aatsinki korostaa eheytyksen olleen pohjoisessa vielä eteläistäkin Suomea vaivalloisempi prosessi, joka tuskin ehti alkaakaan ennen Lapuan liikettä ja kommunistilakeja. Ankara kontrolli ei kuitenkaan tukahduttanut työväestön liikehdintää vaan pikemminkin se tuki kommunismin juurtumista Lapin työväenliikkeen ideologiseksi perustaksi.

Piia Vuorinen tarkastelee artikkelissaan sitä, millaisin perustein valtiollinen poliisi esitti henkilöitä turvasäilöön suljettaviksi ja sieltä vapautettaviksi Suomessa talvi- ja jatkosodan aikana. Artikkelin aineistot koskevat turvasäilöön eli käytännössä vankeuteen suljettuja naisia, joita epäiltiin osallisuudesta valtiolle vaaralliseen toimintaan. Vuorinen osoittaa, että monissa tapauksissa turvasäilöön sulkeminen perustui niukkoihin ja epävarmoihin tai muihin kuin vankeuteen suljetun henkilön omaan toimintaan liittyviin tietoihin. Taustalla oli aikakauden valtiollisen poliisin maailmankuva, jossa kommunistit nähtiin korostuneesti yhteiskuntaa uhkaavana vaarana.

Poliittisen valvonnan teemoista edetään kurin ilmentymiin tehtaiden ja verstaiden työyhteisöissä. Pete Pesosen artikkeli työntekijöiden tekemistä firabelitöistä avaa näkökulman työntekijöiden kokemuksiin teollisesta järjestyksestä. Firabelityö on esineiden valmistamista työntekijän omaan käyttöön työnantajan välineillä ja työnantajan materiaaleista, useimmiten myös työajan puitteissa. Viralliset säädökset samaistavat firabelityön työnantajalta näpistämiseen. Työntekijöiden muistelmapuheessa asia näyttää kuitenkin toisessa valossa, sillä työnantajien määräyksestä ja kielloista tehtiin vaihtoehtoisia tulkintoja. Muistitietoaineistoon pohjautuvassa artikkelissa eritellään työntekijöiden esittämiä rajanvetoja sallitun ja kielletyn toiminnan välillä. Pesonen

pohtii näitä rajanvetoja suhteessa työntekijäyhteisön sisäiseen kontrolliin ja työnantajan määrittämään ulkoiseen kontrolliin.

Teoksen kolme seuraavaa artikkelia käsittelevät ruumiiseen ja sukupuoleen kohdistuvaa kontrollia. Minna Henriksson, Christine Langinauer ja Martta Tuomaala analysoivat artikkelissaan taiteilijayhdistys Kiilan piirissä toimineiden naiskirjailijoiden Iris Uurron ja Tyyne-Maija Salmisen teoksia ja niiden julkaisun jälkeisiä kriitikoiden reaktioita. Artikkelit tuo esille, miten sukupuoleen ja luokkaan liitetyt normit rajoittivat 1930- ja 1940-luvuilla Kiilassa toimineiden naiskirjailijoiden toimijuutta ja uramahdollisuuksia. Henrikssonin, Langinauerin ja Tuomaalan mukaan Uurron ja Salmisen tuotannon vasemmistolaisuutta ei tunnustettu, koska sen käsittelytapa ei ollut miehinen. Uurto ja Salmi- nen työnnettiin näin vasemmistolaisen kulttuuriliikkeen marginaaliin.

Mirja Mäntylä tarkastelee artikkelissaan tilanomistajien pyrkimyksiä kontrolloida ja valvoa työväestön asumista Tampereen esikaupunkialueilla. Asumisen kontrolli ilmeni muun muassa asuinalueiden suunnittelussa ja asukkaille suunnatussa kotitalousneuvonnassa, jonka Mäntylä samaistaa Foucault'n käsitteistämään biovaltaan. Artikkelisiin valittu näkökulma tuo esille asenteisiin vaikuttamisen ja valistuksen yhtenä kontrollin muotona. Tämä epäsuora kuri oli vahvasti sukupuolittunutta: naisten toiminnan kontrollointi kohdistui perheeseen siinä missä miehistä pyrittiin kasvattamaan luotettavia työntekijöitä ja perheenelättäjiä.

Kaisa-Riitta Aho artikkeli valaisee aikakauslehtiaineiston avulla naisten liikunta-ammattilaisuuteen ja työruumiiseen kytkeytyviä merkityksiä uusliberalistisen eetoksen sävyttämässä työelämässä. Ahon tutkimissa kuntoilulehden teksteissä ja kuvissa juhliitaan liikunta-alalla toimivia naisia työelämän toteutuneen tasa-arvon keulakuvina, mutta samalla heitä objektivoidaan perinteiseen sukupuolijärjestelmään esimerkiksi erotisoiduilla henkilövalokuvilla. Viime kädessä lehdessä tarjotaan liikunta-alalla toimiville naisille emansipoivaa valinnanvapautta, jota hei-

dän odotetaan käyttävän uusliberalistisen työntekijyyden ja heteronormatiivisen naiseuden valitsemiseen.

Teoksen päättää työttömien kontrolliin liittyvä kirjoitus. Jaana Lähteenmaan katsausartikkeli käsittelee Suomessa vuonna 2013 käyttöön otettua nuorisotakuuta. Nuorisotakuu on toistaiseksi voimassa oleva alle 25-vuotiaille työttömille suunnattu työllistämistoimien kokonaisuus. Lähteenmaa tarkastelee keräämänsä haastatteluaineiston pohjalta nuorisotakuun työllistämistoimiin osallistuneiden nuorten omia kokemuksia. Nuorisotakuu on osa suomalaisen aktivointipolitiikan jatkumoa, jossa on 1990-luvulta lähtien korostettu yksilön omaa vastuuta ja etuuksien vastikkeellisuutta. Tällainen ajattelu edustaa uusliberalismille tyypillistä hallintamentaliteettia, jossa samaan aikaan sekä vaalitaan minimaalista valtiota että sovelletaan yksilön vapauteen vahvasti puuttuvia ja asiantuntijavaltaan nojaavia hallintaohjelmia.²⁸

Viitteet

- 1 Esimerkkeinä mainittakoon muun muassa kommunistilait (esim. Ruuskanen 2006), 1930-luvun lamassa sovellettu lama- ja työttömyyspolitiikka (esim. Peltola 2008, 116–133), sodanjälkeiset pinnarilait (esim. Selin 2009) ja 1990-luvun alun sosiaalipoliittinen suunnanmuutos (esim. Julkunen 2001).
- 2 Viimeaikaisessa tutkimuksessa on käsitelty mm. viranomaisvalvonnan kohdistumista epämuodollisten ammattien harjoittajiin, kuten seksityöntekijöihin tai katu- ja kulkukauppiaisiin. Ks. Vainio-Korhonen 2018; Häkkinen 2015; Wassholm & Sundelin 2018; Kelley 2016.
- 3 Worlds of Related Coercions in Work, <https://www.worck.eu>, luettu 8.6.2020.
- 4 Hankkeen lähtökohdista ks. De Vito, Schiel & van Rossum 2020.
- 5 Esim. Kujala 1995.
- 6 Suodenjoki 2019; Jussila 1976.
- 7 Ks. Hewitt 2011, 49–51; Langkjaer 2011, 167–172, 198–199.
- 8 Siironen soveltaa tässä Gramscin hegemonia-käsitettä, jonka ydin on suostuttelun ja moraalisen sääntely kautta toimiva valta. Siironen 2011, 37 ja Siironen 2006, 167–169.
- 9 Siironen 2006, 168–169.
- 10 Siironen 2011.
- 11 Kähönen 2019, 305.
- 12 Kähönen 2019, 306.
- 13 Vrt. Paakkunainen 2012, 354.
- 14 Savage 1998; Coopey & McKinlay 2010.
- 15 Coopey & McKinlay 2010, 108–109.
- 16 Stearns 2020, alaluku “Further Innovations”.
- 17 Zuboff artikkelissa Sakolsky 1992, 117–118.
- 18 Sakolsky 1992, 116–117.
- 19 Tucker, Ellis & Harper 2016. Ks. myös Mamia, Alvessalo-Kuusi, Kuokkanen & Virtanen 2011.
- 20 Esim. Skeggs 2014
- 21 Esim. Käyhkö 2006, Anttila 2005.
- 22 Ks. Ahon artikkeli tässä teoksessa.
- 23 Lüdtken mukaan politiikka käsitetään kollektiivisen kiinnostuksen muotoiluna, saavuttamisena ja pitkäaikaisena organisointina. Lüdtker 1986, 82–89.

- 24 Lüdtkke 1993, 55–57; Teräs 2001, 25–28; Ahvenisto 2008, 260–262; Lüdtkke 1986, 78–89; van der Linden 1995, 290–292; Lüdtkke 1995, 227; Pesonen 2018, 32–43.
- 25 Omapäisyydestä työväestön vapaa-ajantoiminnassa 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnissa ks. Enbom 2014; omapäisyydestä maaseudun työväenliikkeen järjestötoiminnassa 1900-luvun alussa ks. Suodenjoki 2010; omapäisyydestä “pienien äänten” esiin nousuna vanhan tehdaskaupungin diskursiivisessa tuottamisessa ks. Helms 2008.
- 26 Ks. Bergerson 2004, 267–268.
- 27 Bergerson 2004, 268.
- 28 Esim. Rose 1996, 50–62.

Kirjallisuus

- Ahvenisto, Inkeri (2008): *Tehdas yhdistää ja erottaa. Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Bibliotheca Historica 118. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Anttila, Anu-Hanna (2005): *Loma tehtaan varjossa – teollisuustyöläisen loma- ja vapaa-ajan moraalisaätely Suomessa 1930–1960-luvuilla*. Bibliotheca Historica 93. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Bergerson, Andrew Stuart (2004): *Ordinary Germans in Extraordinary Times: The Nazi Revolution in Hildesheim*. Indiana University Press, Bloomington.
- Coopey, R. & McKinlay, A. (2010): Power without knowledge? Foucault and Fordism, c.1900-50. *Labor History: Labor in the information age* 51 (1), 107–125.
- De Vito, Christian G. & Schiel, Juliane & van Rossum, Matthias (2020): From Bondage to Precariousness? New Perspectives on Labor and Social History. *Journal of Social History* 54 (2), 1–19.
- Enbom, Leena (2014): *Työväentalolle vai seurahuoneelle? Työväen vapaa-aika, vastarinta ja politiikka 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

- Helms, Gesa (2008): *Towards Safe City Centres? Remaking the Spaces of an Old Industrial City*. Routledge, Lontoo ja New York.
- Hewitt, Steve (2010): *Snitch! A History of the Modern Intelligence Informer*. Continuum, New York.
- Häkkinen, Antti (2015): Kaupungin reunoilla: helsinkiläistä alaluokkaa etsimässä. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.), *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä?* Vastapaino, Tampere, 21–50.
- Julkunen, R. (2001). *Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Jussila, Osmo (1976): Suomen santarmihallituksen toiminnasta toisella sortokaudella. *Historiallinen Aikakauskirja* 74 (2), 197–210.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kelley, Victoria (2016): The streets for the people: London's street markets 1850–1939. *Urban History* 43 (3), 391–411.
- Kujala, Antti (1995): *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kähönen, Aappo (2019): Vallankumouksen ja nationalismin ristipaineessa 1905–1922: Suomi hauraana valtiona. Teoksessa Juhani Koponen & Sakari Saaritsa (toim.), *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi: Suomi kehityksen kiinnottajana*. Gaudeamus, Helsinki, 295–311.
- Käyhkö, Mari (2006): *Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöstä puhdistuspalvelualan koulutuksessa*. Joensuu University Press, Joensuu.
- Langkjaer, Jenny (2011): Övervakning för rikets säkerhet. *Svensk säkerhetspolisär övervakning av utländska personer och inhemsk politisk aktivitet, 1885–1922*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Levinson, Martin H. (2004): Time-Binding Time: A History of Time-Measurement and Time-Management in America. *ETC: A Review of General Semantics* 61 (1), 9–18.
- van der Linden, Marcel (1995): Keeping Distance: Alf Lüdtke's "Decentred" Labour History. *International Review of Social History* 40 (2), 285–294.
- Lüdtke, Alf (1986): Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: Eigensinn and Politics among Factory Workers in Germany circa 1900. Teoksessa Michael Hagan & Charles Stephenson (toim.), *Confrontation, Class Consciousness, and the Labor Process*. Greenwood Press, Westport, 82–89.
- Lüdtke, Alf (1993): Polymorphous Synchrony: German Industrial Workers and the Politics of Everyday Life. *International Review of Social History* 38 (S1), 67–73.
- Lüdtke, Alf (1995): What Happened to the "Fiery Red Glow"? Workers' Experiences and German Fascism. Teoksessa Alf Lüdtke (toim.), *The History of Eve-*

- ryday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton University Press, Princeton, 198–251.
- Mamia, Tero & Alvesalo-Kuusi, Anne & Kuokkanen, Anna & Virtanen, Simo (2011): *Työn elektroninen valvonta Suomessa*. Työterveyslaitos, Helsinki, <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134952/Työn%20elektroninen%20valvonta%20Suomessa.pdf?>, luettu 3.7.2020.
- Paakkunainen, Kari (2012): Omaperäinen parlamentarismi järjestyksen ja ulkoisten tehtävien puristuksessa. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.), *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto: Poliittikan ja talouden tutkimuksen laitos, Helsinki, 337–389.
- Peltola, Jarmo (2008): *Lama, pula ja työttömyys. Tampereläisperheiden toimeentulo 1928–1938*. 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa II. Tampere University Press, Tampere.
- Pesonen, Pete (2018): Tehdastyön harmaa vyöhyke. Firabelityöt työntekijöiden ja työnjohtajien näkökulmasta 1940-luvun lopusta 1990-luvun alkuun. *Työväentutkimus*, 32–43.
- Rose, Nikolas (1996): Governing “advanced” liberal democracies. Teoksessa Andrew Barry, Thomas Osborne & Nikolas Rose (toim.), *Foucault and political reason. Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*. Routledge, London, 37–64.
- Ruuskanen, E. (2006): *Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot: Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930–1932*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Sakolsky, Ron (1992): “Disciplinary Power,” The Labor Process and the Constitution of the Laboring Subject. *Rethinking Marxism* 5 (4), 114–126.
- Savage, Mike (1998): Discipline, Surveillance and the ‘Career’: Employment on the Great Western Railway 1833–1914. Teoksessa Alan KcKinlay & Ken Starkey, Ken (toim.): *Foucault, Management and Organization Theory: From Panopticon to Technologies of Self*. Sage, London, 65–92.
- Selin, Sinikka (2009): *Häiritsevän erilaiset Työnvieroksunta Helsingissä 1946–1948*. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Siironen, Miika (2006): Kurivallan koneistona. Suojeluskunta osana vuoden 1918 sodan voittajien hegemonista projektia. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjanne (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 166–202.
- Siironen, Miika (2011): *Vapaussodan perintö. Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisäلتö, ylläpitäjät ja rapautuminen Iisalmessa 1918–1933*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- Smith, Mark M. (1997): *Mastered by the Clock. Time, Slavery, and Freedom in the American South*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Stearns, Peter N. (2020): *Time in World History*. Routledge, New York.
- Suodenjoki, Sami (2010): *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca Historica 129. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2019): Santarmiyhteyksien stigmatisoimat: ilmiäntajat venäläisen virkavallan avustajina Suomen suuriruhtinaskunnassa 1899–1917. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 19 (4), <https://www.ennenjanyt.net/2019/12/santarmiyhteyksien-stigmatisoimat-ilmiantajat-venalaisen-virkavallan-avustajina-suomen-suuriruhtinaskunnassa-1899-1917/>.
- Teräs, Kari (2001): *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tucker, Ian & Ellis, Darren & Harper, Dave (2016): Experiencing the ‘surveillance society’, *The Psychologist*, <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-29/september/experiencing-surveillance-society>, luettu 24.4.2020.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Wassholm, Johanna & Sundelin, Anna (2018): Småskalig handel på glidande skalor. Försörjning och konsumtion i Finland 1800–1940. *Historisk Tidskrift för Finland* 103 (2), 191–204.